II.

Что же намъ дѣлать? Оставаться въ теперешнемъ положеніи невозможно, ибо оно несносно и мы непремѣнно должны искать выхода изъ него, если уже не ради себя самихъ, то ради дѣтей и потомковъ нашихъ и ради милліоновъ темныхъ безпомощныхъ братьевъ нашихъ, которые отъ насъ, интеллигенціи, ожидаютъ и вправѣ ожидать спасенія. Но тѣ дороги, которыя намъ до сихъ поръ указывались, а именно псевдоассимиляція и сіонизмъ, составляютъ, какъ мы выше доказали, ни на чемъ не основанную и ни къ чему не ведущую игру словъ и пустую фантазію. Что же, спрашивается, намъ дѣлать и въ чемъ искать спасенія?

Для того, чтобы отвѣтить на этотъ вопросъ, мы должны прежде всего хорошенько и основательно уяснить себѣ *сущность* главную *причину* нашего исключительнаго положенія между народами, словомъ сущность и причины „еврейскаго вопроса". Причинъ этихъ какъ будто искали и Сіонисты, но они совершали свое изслѣдованіе слишкомъ поверхностно и субъективно: безъ всякой самостоятельной критики они ухватились слѣпо за ту причину, которая была ошибочно выставлена въ отдаленной древности, а именно: наше изгнаніе изъ земли нашей, нашъ „голусъ"; подъ вліяніемъ безсознательной традиціи они ухватились за одинъ изъ *симптомовъ* нашей болѣзни и указали на него какъ на *суть* и *причину*, ни на минуту не задавая себѣ вопроса, есть ли этотъ симптомъ дѣйствительно причиной или только однимъ изъ *слѣдствій* нашей болѣзни и исчезнетъ ли болѣзнь съ устраненіемъ этого симптома, если онъ вообще устранимъ безъ удаленія вызвавшей его причины.

Посмотримъ, въ чемъ состоитъ нашъ „голусъ" и откуда онъ явился. Обыкновенно объясняютъ его слѣдующимъ образомъ: „Въ древности еврейскій народъ былъ побѣжденъ и обезсиленъ и сыны его должны были разсѣяться по чужимъ странамъ; оттуда начался голусъ и безконечныя страданія евреевъ". Но не трудно доказать, что это объясненіе ложное. Изъ исторіи

II.

Kion do ni faru? Ne estas eble resti en tiu ĉi stato, ĉar ĝi estas netolerebla kaj ni, nepre devas serĉi eliron el ĝi, se jam ne por ni, tiam por infanoj kaj niaj posteuloj kaj por milionoj da malkleraj senfortaj fratoj niaj, kiuj de ni, intelektularo, atendas kaj rajtas atendi savon. Sed tiuj vojoj, kiujn ĝis nun oni montradis al ni, kaj nome pseŭdo-asimilado kaj sionismo, faras, kiel ni supre pruvis, per nenio bazitan kaj al nenio kondukantan ludon de vortoj kaj vanan fantazion. Oni demandas, kion do ni faru kaj kie ni serĉu savon?

Por tio, por respondi tiun ĉi demandon, ni devas antaŭ ĉio bonege kaj fundamente klarigi al ni esencon, ĉefan kaŭzon de nia ekskluziva situacio inter popoloj, unuvorte esencon kaj kaŭzojn de "la hebrea demando". Tiujn ĉi kaŭzojn kvazaŭ serĉis ankaŭ sionistoj, sed ili faradis sian esploron tro supraĵe kaj subjektive: sen ĉiu memstara kritiko ili blinde alkroĉiĝis al tiu kaŭzo, kiu estis erare montrita en fora antikveco, kaj nome: nia elpelo el nia lando, nia "ekzilo"; sub influo de senkonscia tradicio ili alkroĉiĝis al unu el simptomoj de nia malsano kaj montris ĝin kiel esencon kaj kaŭzon, eĉ minuton ne pripensante demandon, ĉu tiu ĉi simptomo estas efektive kaŭzo aŭ nur unu el sekvoj de nia malsano kaj ĉu malaperos malsano per forigo de tiu ĉi simptomo, se ĝi ĝenerale estas forigata sen forigo de elvokinta ĝin kaŭzo.

Ni rigardu, en kio konsistas nia "ekzilo" kaj de kie ĝi aperis. Ordinare oni klarigas ĝin sekvantmaniere: "En antikveco hebrea popolo estis venkita kaj senfortigita kaj ĝiaj filoj devis disiĝi en fremdajn landojn; de tie komenciĝis ekzilo kaj senfinaj suferoj de hebreoj". Sed estas ne malfacile pruvi, ke tiu ĉi klarigo estas erara. El historio

намъ извѣстно вѣдь очень хорошо, что не одни евреи были побѣждены, обезсилены и разсѣяны; такая судьба постигла раньше или позже *всѣ* извѣстные намъ древніе народы, которые взаимно убивали, поглощали и замѣняли другъ друга на міровой аренѣ. Слѣдовательно, лишь только какой-нибудь изъ этихъ народовъ былъ побѣжденъ, для него въ силу вышеприведеннаго объясненія сейчасъ же долженъ былъ начаться голусъ и вѣчный „вопросъ". А такъ какъ въ теченіе всей исторіи человѣчества такихъ народовъ и народцевъ было огромное множество, то слѣдовательно теперь должно было бы быть безчисленное множество различныхъ „голусовъ" и „вопросовъ". А между тѣмъ извѣстно, что изъ всего огромнаго множества древнихъ народовъ, которые лишились своей самостоятельности, только одинъ еврейскій народъ подвергся такому странному и безпримѣрному въ исторіи явленію, какъ нашъ многовѣковой и въ будущемъ повидимому безконечный голусъ. Ясно, слѣдовательно, что причина нашего исключительнаго и ненормальнаго положенія кроется не въ томъ, что наши отдаленные предки были когда-то побѣждены и лишены земли своихъ отцовъ; а если не въ этомъ явленіи кроется причина еврейскаго вопроса, то слѣдовательно уже напередъ можно было бы сказать, что не въ устраненіи этого явленія заключается рѣшеніе еврейскаго вопроса.

Наше исключительное и ненормальное положеніе вызвано не потерей земли и самостоятельности—потерей, выпавшей на долю *всѣхъ* древнихъ народовъ—а чѣмъ-то другимъ, присущимъ спеціально *намъ*. Вотъ это „нѣчто спеціально наше", которое такъ отличило нашу исторію и судьбу отъ исторіи и судьбы другихъ народовъ, мы и должны прежде всего отыскать, если мы желаемъ узнать истинную причину возникновенія еврейскаго вопроса, а слѣдовательно и дорогу, ведущую къ его разрѣшенію.

Всякій народъ, оказавшійся разъ въ положеніи евреевъ, т. е. побѣжденный и разгромленный на столько, что о политическомъ его оживленіи уже не могло быть рѣчи, подвергался постепенно слѣдующимъ метаморфозамъ: если это былъ народъ слабый и съ низкою степенью культуры въ сравненіи съ народомъ побѣдившимъ, онъ просто всасывался въ окружающіе элементы, принималъ постепенно ихъ языкъ, вѣру, нравы, и по истеченіи нѣкотораго времени совершенно исчезалъ изъ исторіи; если побѣжденный народъ въ сравненіи съ побѣдителями

- 23 -

ni ja tre bone scias, ke ne unuj hebreoj estis venkitaj, senfortigitaj kaj dissemitaj; tia sorto trafis pli aŭ malpli frue ĉiujn al ni konatajn antikvajn popolojn, kiuj reciproke mortigadis, forglutadis kaj anstataŭadis unu la alian en la monda areno. Do, apenaŭ ia el tiuj ĉi popoloj estis venkita, por ĝi pro supremenciita klarigo tuj devis komenciĝi ekzilo kaj la eterna "demando". Ĉar dum la tuta historio de la homaro tiaj popoloj kaj popoletoj estis grandega multo, do nun devus esti nekalkulebla multo da diversaj "ekzilo'j" kaj "demandoj". Dume estas konate, ke el tuta grandega multo da antikvaj popoloj, kiuj perdis sian memstarecon, nur unu hebrea popolo estis submetita al tia stranga kaj senekzempla aperaĵo en la historio, kiel nia multjarcenta kaj en estonto ŝajne senfina ekzilo. Do, estas klare, ke kaŭzo de nia ekskluziva kaj nenormala situacio enestas ne en tio, ke niaj malproksimaj praŭloj estis iam venkitaj kaj senigitaj je tero de siaj patroj; kaj se ne en tiu ĉi aperaĵo enestas kaŭzo de la hebrea demando, tial jam anticipe estus eble diri, ke ne en forigo de tiu ĉi aperaĵo enestas solvo de la hebrea demando.

Nia ekskluziva kaj nenormala situacio estas elvokita ne pro perdo de tero kaj memstareco -pro perdo, elfalita sur sorton de ĉiuj antikvaj popoloj, sed pro io alia, karakteriza al ni speciale. Jen tio ĉi "io speciale nia", kiu tiel diferencigis nian historion kaj sorton for de historio kaj sorto de aliaj popoloj, ni devas antaŭ ĉio retrovi, se ni volas ekscii veran kaŭzon de ekesto de la hebrea demando, kaj sekve ankaŭ vojon, kondukantan al ĝia solvo.

Ĉiu popolo, troviĝinte unu fojon en situacio de hebreoj, t.e. venkita kaj tiomgrade frakasita, ke pri politika ĝia reviviĝo jam ne povis esti parolo, estadis metita iom post iom en sekvantajn metamorfozojn: se tio ĉi estis malforta popolo kaj kun malalta grado de kulturo en komparo kun venkinta popolo, ĝi simple ensorbiĝis en ĉirkaŭantajn elementojn, akceptadis iom post iom iliajn lingvon, kredon, morojn, kaj post paso de iu tempo tute malaperadis el historio; se venkita popolo en komparo kun venkintoj

обладалъ одинаково могучимъ духомъ и высокою культурою, тогда онъ не исчезалъ въ окружающихъ элементахъ, а только *смѣшивался* съ ними, создавая постепенно народъ *новый, средній,* не идентичный ни съ бывшими побѣдителями, ни съ бывшими побѣжденными; если наконецъ побѣжденные стояли на болѣе высокой степени культуры, чѣмъ побѣдители, тогда они, не смотря на свою побѣжденность, прямо *всасывали* въ себя побѣдителей и создавали народъ, который, правда, носилъ имя побѣдителей но по духу и сущности своей гораздо болѣе напоминалъ побѣжденныхъ. Такъ, напримѣръ, разгромленный разсѣянный по всему тогдашнему міру Римскій народъ номинально исчезъ, правда, изъ исторіи, но въ дѣйствительности онъ во многихъ мѣстахъ только преобразился въ народы съ чисто римскимъ характеромъ (романскіе народы). Такимъ образомъ мы видимъ, что побѣжденность и политическая уничтоженность нисколько не составляли исключительнаго удѣла евреевъ, а выпали раньше или позже на долю *всѣхъ* народовъ, проживщихъ извѣстное количество столѣтій; но всѣ эти народы, какимъ бы духомъ и характеромъ они ни обладали, на какой бы ступени культуры они ни стояли, послѣ своего политическаго уничтоженія подвергались мало по малу одному и тому-же великому и непреложному закону исторіи: *взаимному всасыванію и смѣшенію съ окружающими элементами.* И хорошо имъ было: нѣкоторое короткое время они страдали, но, по мѣрѣ смѣшенія элементовъ, эти страданія мало по малу совершенно исчезали, побѣжденные вмѣстѣ съ побѣдителями, слившись воедино, шли впередъ, постоянно омлаждая человѣчество, замѣняя въ немъ одряхлѣвшіе элементы болѣе юными, испортившіеся соки болѣе свѣжими. Одинъ только еврейскій народъ воспротивился этому общему закону исторіи, и когда теченіе событій сказало ему „умри и смѣшайся съ окружающими тебя элементами", онъ безсознательно отвѣтилъ: „я не могу умереть!" И вотъ тогда возникаетъ несчастная фигура вѣчнаго жида, который въ теченіе вѣковъ и тысячелѣтій бродитъ по міру безъ отдыха и пристанища, гонимый и преслѣдуемый, дряхлый и согбенный; безконечный рядъ народовъ одинъ за другимъ умираетъ на его глазахъ, а онъ упорно стоитъ, вѣчно и вѣчно, словно живой протестъ противъ самыхъ элементарныхъ законовъ природы и исторіи.

Вотъ въ этой-то нашей невозможности исторически умереть, т. е. смѣшаться съ окружающими элементами, растворяясь въ

posedis egale fortegan spiriton kaj altan kulturon, tiam ĝi ne malaperis en ĉirkaŭantaj elementoj, kaj nur miksiĝis kun ili, kreante iom post iom novan, mezan, popolon, nek identan kun estintaj venkintoj, nek kun estintaj venkitoj; se fine venkitoj posedis pli altan gradon de kulturo, ol venkintoj, tiam ili, malgraŭ sia malvenko, rekte ensorbadis en si venkintojn kaj kreadis popolon, kiu, vere, portis nomon de venkintoj, sed laŭ spirito kaj esenco sia multe pli memorigis venkitojn. Tiel, ekzemple, frakasita dissemita tra la tuta tiama mondo la roma popolo nominale malaperis, vere, el la historio, sed en la realeco ĝi en multaj lokoj nur transformiĝis en popolojn kun pura roma karaktero (romidaj popoloj). Tiamaniere ni vidas, ke malvenkeco kaj politika neniigeco neniom estis ekskluziva sorto de hebreoj, sed trafis pli aŭ malpli frue sorton de ĉiuj popoloj, vivintaj certan kvanton da jarcentoj; sed ĉiuj tiuj ĉi popoloj, kian ajn spiriton kaj karakteron ili posedus, sur kia ajn grado de kulturo ili starus, post sia politika neniigo estis metitaj iom post iom al la sama granda kaj nekontraŭparolebla leĝo de historio: al reciproka ensorbiĝo kaj miksiĝo kun ĉirkaŭantaj elementoj. Kaj bone ili vivis: dum iu mallonga tempo ili suferis, sed pro ioma miksiĝo de elementoj, tiuj ĉi suferoj iom post iom tute malaperadis, venkitoj kune kun venkintoj, intermiksiĝinte, iris antaŭen, konstante junigante homaron, anstataŭante en ĝi kadukiĝintajn elementojn per pli junaj, difektiĝintajn per pli freŝaj. Nur unu hebrea popolo kontraŭstaris al tiu ĉi ĝenerala leĝo de historio, kaj kiam fluo de eventoj diris al ĝi "mortu aŭ intermiksiĝu kun ĉirkaŭantaj vin elementoj", ĝi senkonscie respondis: "mi ne povas morti!" Kaj jen tiam estiĝas malfeliĉa figuro de eterna fijudo, kiu dum jarcentoj kaj jarmiloj vagas tra la mondo sen ripozo kaj restadejo, pelata kaj persekutata, kaduka kaj kurbigita; senfina vico de popoloj unu post alia mortas en ĝia ĉeesto, kaj li persiste staras, eterne kaj eterne, kvazaŭ viva protesto kontraŭ la plej elementaj leĝoj de naturo kaj historio.

Jen en tiu ĉi nia neebleco historie morti, t.e. intermiksiĝi kun ĉirkaŭantaj elementoj, solviĝante en

нихъ или растворяя ихъ въ себѣ и создавая вмѣстѣ съ ними новые народы, въ этой тупой и безцѣльной окаменѣлости и безплодности, которая не приноситъ намъ ни радости, ни славы, въ этомъ заключается то единственное „нѣчто", которымъ наша исторія разнится отъ исторіи другихъ народовъ и благодаря которому она приняла такое ненормальное теченіе; въ этой невозможности ни всасывать, ни всасываться, заключается, слѣдовательно, первоначальная и фундаментальная причина всего „еврейскаго вопроса". Нашъ „голусъ", какъ мы видѣли изъ многочисленныхъ историческихъ аналогій, представляетъ, слѣдовательно, не *причину* нашей болѣзни, а только одно изъ *слѣдствій* ея. Онъ заключается въ насъ самихъ, онъ созданъ нами самими, онъ тѣсно и нераздѣльно связанъ съ *сущностью* и *внутреннимъ строемъ* еврейства и поэтому никогда не исчезнетъ до тѣхъ поръ, пока мы не измѣнимъ этой сущности нашей. Политическую самостоятельность теряли многіе народы, и не мало такихъ народовъ есть и въ наше время; но *голусъ* и соединенная съ нимъ озлобленная ненависть и презрѣніе со стороны окружающихъ достались въ удѣлъ однимъ только евреямъ и проходятъ красною нитью черезъ всю ихъ исторію. Едва успѣли сыновья Якова положить начало еврейскому народу, народъ этотъ уже уходитъ къ Египтянамъ въ голусъ, и уже возникаетъ антисемитизмъ, такъ разительно напоминающій уже не только сутью, но даже формою и пускаемыми въ ходъ выраженіями антисемитизмъ современный! Но тогда еще легко было вывести евреевъ изъ голуса, такъ какъ они все таки были всѣ вмѣстѣ и говорили однимъ языкомъ. Они опять основали самостоятельный народъ и государство. Но не успѣли они слишкомъ долго насладиться самостоятельностью, какъ они опять попадаютъ въ голусъ — не въ обыкновенное *порабощеніе* подобно другимъ народамъ, какому они подвергались уже раньше, напримѣръ со стороны филистимлянъ, а въ типичный, безпримѣрный у другихъ народовъ, еврейскій голусъ, опять таки съ тѣмъ озлобленнымъ антисемитизмомъ, который во всемъ такъ разительно напоминаетъ антисемитизмъ современный (сравните напримѣръ слова Гамана со словами теперешнихъ антисемитовъ!). Но и изъ этого голуса имъ какъ-то удалось еще выйти благодаря тому, что онъ продолжался недолго, что они были всѣ вмѣстѣ и говорили однимъ языкомъ, — хотя и то освободились они не собственною доблестью, а только благодаря невозможной

ili aŭ solvigante ilin en si kaj kreante kune kun ili novajn popolojn, en tiu ĉi obtuza kaj sencela ŝtonigitaĵo kaj senfekundeco, kiu alportas al ni nek ĝojon, nek gloron, en tio ĉi enestas tiu sola "io", per kiu nia historio diferencas de historio de aliaj popoloj kaj dank' al kio ĝi akceptis tian nenormalan fluon; en tiu ĉi neebleco nek ensorbi, nek ensorbiĝi enestas do dekomenca kaj fundamenta kaŭzo de la tuta "hebrea demando". Nia "ekzilo", kiel ni vidis el multenombraj historiaj analogioj, prezentas, sekve, ne <u>kaŭzon</u> de nia malsano, sed nur unu el ĝiaj <u>sekvoj</u>. Ĝi enestas en ni mem, ĝi estas kreita de ni mem, ĝi malvaste kaj nedivideble estas ligita kun <u>esenco</u> kaj <u>interna</u> <u>sistemo</u> de hebreeco kaj neniam malaperos ĝis kiam ni ŝanĝos tiun ĉi nian esencon. Politikan memstarecon perdis multaj popoloj, kaj ne malmulte da tiaj popoloj estas ankaŭ en nia tempo; sed <u>ekzilo</u> kaj kunligita kun ĝi kolerigita malamo kaj malestimo elekstere de ĉirkaŭantoj estis sorto nur de unuj hebreoj kaj reliefe trairas tra la tuta ĝia historio. Apenaŭ filoj de Jakobo sukcesis doni komencon al la hebrea popolo, tiu ĉi popolo jam foriras al egiptoj en ekzilon, kaj jam estiĝas antisemitismo, tiel okulfrape memoriganta jam ne nur per esenco, sed eĉ per formo kaj per cirkulantaj esprimoj nunan antisemitismon! Sed tiam ankoraŭ estis facile elkonduki hebreojn el ekzilo, ĉar ili ĉiuj estis kune kaj parolis unu lingvon. Ili denove fondis memstaran popolon kaj ŝtaton. Sed ili ne sukcesis tro longe ĝui memstarecon, kaj ili denove enfalas en ekzilon - ne en ordinaran <u>sklavigon</u> simile al aliaj popoloj, en kian ili estis metitaj jam pli frue, ekzemple, elekstere de filiŝtoj, sed en tipan, senekzemplan ĉe aliaj popoloj, hebrean ekzilon, denove kun tia kolerigita antisemitismo, kiu en ĉio tiel okulfrape memorigas nunan antisemitismon (vi komparu, ekzemple, vortojn de Haman kun vortoj de nunaj antisemitoj!). Sed el tiu ĉi ekzilo ili sukcesis ankoraŭ eliri dank' al tio, ke ĝi daŭris nelonge, ke ili ĉiuj estis kune kaj parolis unu lingvon, - kvankam ili liberiĝis sin ne per propra heroeco, sed dank' al neebla

въ наше время милостивой прихоти персидскаго царя. Не успѣли они устроиться, какъ уже опять начинается рядъ порабощеній, а вслѣдъ за этимъ опять является въ третій разъ типичный, ни у какого народа не встрѣчаемый „голусъ", но на этотъ разъ уже голусъ тяжелый и окончательный, который тянется уже почти два тысячелѣтія и которому конца уже никогда не предвидится, ибо съ того времени условія жизни уже сильно, очень сильно перемѣнились! Евреи уже не живутъ вмѣстѣ гдѣ-нибудь въ двухъ шагахъ отъ Палестины, а разсѣяны по всему земному шару; языкъ свой и возможность понимать другъ друга они давно потеряли, условія для массовыхъ переселеній народовъ давно уже исчезли; возвращеніе нѣсколькихъ десятковъ тысячъ евреевъ въ Палестину было бы уже только каплей въ морѣ, которая не заставила бы все остальное еврейство исчезнуть, а еврейской исторіи концентрироваться на этихъ нѣсколькихъ десяткахъ тысячъ; чудесъ теперь уже нѣтъ, а милостивые капризы какого-нибудь государя, которому подчинены были бы одновременно и Палестина, и все еврейство, теперь уже не мыслимы; сама Палестина давно уже не представляется тѣмъ индифферентнымъ для міра кускомъ земли, какъ когда-то, и полна непреодолимыхъ препятствій для насъ. Словомъ теперь о возвращеніи еврейскаго народа въ Палестину, какъ мы выше доказали, не можетъ уже быть и рѣчи; еслибы даже милліону евреевъ удалось основать опять въ Палестинѣ еврейское государство, это—какъ мы выше доказали—голуса остальныхъ девяти милліоновъ, т. е. почти всего еврейства, не только не уничтожило бы, но ни на волосъ не ослабило бы. Наконецъ если даже допустить такую дѣтскую фантазію, что какимъ-либо сверхъестественнымъ чудомъ *всѣ* евреи переселились бы въ Палестину—мы по аналогіи съ тремя бывшими уже голусами, а тѣмъ болѣе теперь, при разобранномъ нами выше „вулканическомъ" характерѣ Палестины, должны ожидать, что черезъ нѣсколько десятковъ или сотенъ лѣтъ все равно наступитъ....новый, четвертый голусъ! *Ибо какъ теоретическія размышленія, такъ и сравненіе исторіи евреевъ съ исторіей другихъ народовъ показываетъ намъ вполнѣ ясно и неоспоримо, что причины еврейскаго голуса находятся не внѣ еврейства, а внутри его, въ самой сущности и въ самомъ строѣ еврейства. Всякая попытка рѣшить еврейскій вопросъ безъ устраненія этого рокового элемента изъ самой сути еврейства должно слѣдовательно всегда оставаться совершенно*

en nia tempo favora kaprico de persa reĝo. Ne sukcesis ili aranĝi sin, kiel jam ree komenciĝas vico de sklavigoj, kaj post tio ĉi ree aperas trian fojon tipa, ĉe nenia popolo renkontata "ekzilo", sed ĉifoje jam ekzilo peza kaj definitiva, kiu daŭras preskaŭ du jarmilojn kaj por kiu oni jam neniam antaŭvidas finon, ĉar de tiu tempo kondiĉoj de vivo jam forte, tre forte ŝanĝiĝis! Hebreoj jam ne vivas kune ie du paŝojn for de Palestino, sed estas dissemitaj tra la tuta terglobo; sian lingvon kaj eblecon kompreni unu la alian ili perdis delonge; kondiĉoj por amasaj transmigroj de popoloj jam delonge malaperis; reveno de kelkaj dekmiloj de hebreoj en Palestinon estus nur guto en maro, kiu ne devigus malaperi tutan ceteran hebreecon, kaj hebrean historion koncentriĝi sur tiuj ĉi kelkaj dekmiloj; mirakloj nun jam ne estas, kaj favoraj kapricoj de ia monarko, al kiu estus subigitaj samtempe kaj la Palestino kaj la tuta hebreeco, nun jam ne estas penseblaj; Palestino mem delonge jam ne estas tia indiferenta por la mondo peco da tero, kiel iam, kaj estas plena de nevenkeblaj obstakloj por ni. Unuvorte, nun pri reveno de la hebrea popolo Palestinon, kiel ni supre pruvis, ne povas esti eĉ parolo; se eĉ unu miliono da hebreoj sukcesus denove fondi en Palestino hebrean ŝtaton, tio ĉi - kiel ni supre pruvis - ekzilon de ceteraj naŭ milionoj, t.e. preskaŭ de la tuta hebreeco, ne nur ne neniigus, sed eĉ neniom malfortigus. Fine, se eĉ allasi tian infanan fantazion, ke per ia supernatura miraklo ĉiuj hebreoj transmigrus en Palestinon - ni analogie al tri estintaj jam ekziloj, des pli nun, klarigînte "vulkanan" karakteron de Palestino, devas atendi, ke post kelkaj dekoj aŭ centoj da jaroj, tutegale venos ... nova, kvara ekzilo! Ĉar kiel teoriaj meditoj, tiel ankaŭ komparo de historio de hebreoj kun historio de aliaj popoloj montras al ni tute klare kaj nerefuteble, ke kaŭzoj de la hebrea ekzilo estas ne ekster hebreeco, sed interne en ĝi, en esenco mem kaj en la sama sistemo de hebreeco. Ĉiu provo solvi la hebrean demandon sen forigo de tiu ĉi fatala elemento el la sama esenco de hebreeco devas, sekve, ĉiam resti tute

безплодной. Не въ политическомъ положеніи нашемъ кроется причина вѣчнаго еврейскаго вопроса, а въ самомъ строѣ еврейства.

Намъ, евреямъ, пришлось разочароваться уже во многихъ ложныхъ надеждахъ, и увлечься теперь новою иллюзіей, обѣщающей намъ рѣшеніе еврейскаго вопроса путемъ устраненія какого-нибудь ничего не значущаго побочнаго явленія вмѣсто основной причины нашихъ страданій—намъ уже не простительно. Мы находили причину еврейскаго вопроса въ нашей темнотѣ,—мы просвѣтились, и на насъ стали еще больше нападать; мы мечтали о достиженіи гражданскихъ правъ, какъ о какомъ-то даже не достижимомъ, самомъ идеальномъ и окончательномъ рѣшеніи еврейскаго вопроса,—мы во всей западной Европѣ уже достигли этого, а наше положеніе тамъ все таки не стало лучше. Теперь мы увлеклись мечтой о возстановленіи древняго еврейскаго государства—мечта уже совершенно несбыточная, какъ мы выше доказали; но если бы даже мы достигли ея исполненія, мы опять таки, послѣ самыхъ тяжелыхъ и колоссальныхъ жертвъ, съ горькимъ разочарованіемъ убѣдились бы, что положеніе наше нисколько не стало лучше и что общеміровая ненависть къ намъ не только не уменьшилась, но даже еще увеличилась! Перестанемъ же наконецъ обманывать себя самихъ модными и громкими фразами и на основаніи ихъ увлекаться палліативами, поищемъ *корня* еврейскаго вопроса и постараемся устранить зло въ этомъ *корнѣ*; только тогда будетъ возможно рѣшеніе еврейскаго вопроса. Корень всего еврейскаго вопроса кроется, какъ мы видѣли выше, въ еврейской *религіи*; слѣдовательно не остается никакого сомнѣнія въ томъ, что рѣшеніе еврейскаго вопроса возможно только и единственно путемъ измѣненія еврейской *религіи*, а всякія остальныя попытки рѣшенія еврейскаго вопроса будутъ только тратой времени и переливаніемъ изъ пустого въ порожнее и взамѣнъ за наши тяжелыя жертвы дадутъ намъ только новый рядъ разочарованій и постоянное ухудшеніе нашего положенія.

Гдѣ же въ еврейской религіи находится то роковое „нѣчто", которое легло тяжелымъ бременемъ на всю судьбу евреевъ, на всю ихъ исторію, и отъ самаго начала возникновенія еврейской религіи до нашихъ временъ и до нескончаемаго времени будущаго обрекло евреевъ на вѣчныя страданія, на вѣчную

senfrukta. Ne en politika stato nia enestas kaŭzo de la eterna hebrea demando, sed en la sama sistemo de hebreeco.

Ni, hebreoj, seniluziiĝis jam en multaj eraraj esperoj, kaj nun forlogiĝi per nova iluzio, promesanta al ni solvon de la hebrea demando per vojo de forigo de ia nenion signifanta flanka aperaĵo anstataŭ baza kaŭzo de niaj suferoj - al ni estas jam ne pardoneble. Ni trovadis kaŭzon de la hebrea demando en nia malklereco, - ni fariĝis kleraj, kaj nin oni ankoraŭ plu atakis; ni revis pri atingo de civitanaj rajtoj, kiel pri ia eĉ ne atingebla, plej ideala kaj definitiva solvo de la hebrea demando, - en tuta okcidenta Eŭropo ni jam akiris tion ĉi, sed nia situacio tie tamen ne fariĝis pli bona. Nun ni forlogiĝis per revo pri restarigo de antikva hebrea ŝtato -revo jam tute neefektivigebla, kiel ni supre pruvis; sed se ni eĉ atingus ĝian plenumon, ni denove, post la plej malfacilaj kaj kolosaj oferoj, per amaraj seniluziiĝoj ni konvinkiĝus, ke nia stato neniom fariĝis pli bona kaj ke la tutmonda malamo kontraŭ ni ne nur malgrandiĝis, sed eĉ ankoraŭ pligrandiĝis! Do, fine ni ĉesu trompi nin per la plej modaj kaj laŭtaj frazoj kaj sur ilia bazo forlogiĝi per paliativoj, ni serĉu radikon de la hebrea demando kaj ni penu forigi malbonon en tiu ĉi radiko; nur tiam estos ebla solvo de la hebrea demando. Radiko de la tuta hebrea demando enestas, kiel ni vidis supre, en la hebrea religio; do, restas nenia dubo en tio, ke solvo de la hebrea demando estas ebla nur kaj sole per vojo de ŝanĝo de hebrea religio, kaj ĉiuj ceteraj provoj de solvo de la hebrea demando estos nur perdo de tempo kaj ĉerpo de akvo per kribrilo kaj anstataŭ niaj grandaj oferoj alportos al ni nur novan vicon de seniluziiĝoj kaj konstantan malboniĝon de nia stato.

Kie do en hebrea religio troviĝas tia fatala "io", kiu kuŝiĝis kiel malfacila ŝarĝo sur tuta sorto de la hebreoj, sur tuta ilia historio, kaj de komenco mem de ekesto de hebrea religio ĝis niaj tempoj kaj ĝis senfina estonta tempo kondamnis hebreojn al eternaj suferoj, al eterna

ненависть и презрѣніе окружающихъ, словомъ на вѣчный „голусъ“, на тотъ типичный еврейскій голусъ, котораго мы не встрѣчаемъ ни у одного изъ когда-либо жившихъ или живущихъ народовъ и который у евреевъ за очень небольшими перерывами является неразлучнымъ спутникомъ всей ихъ безконечно долгой исторической жизни и всякій разъ, будучи временно отброшенъ, неминуемо является опять? Кроется-ли это роковое нѣчто въ основной религіозно-философской идеѣ еврейской религіи? Нѣтъ; мы видимъ различныя религіи съ самыми различными идеями, отъ самыхъ возвышенныхъ до самыхъ низкихъ, и нигдѣ основа религіи голуса не вызываетъ. Основная идея еврейства вѣдь совершенно та же самая, что у христіанства, однако эта идея у христіанъ никакого голуса не вызываетъ. Кроется ли это нѣчто въ законахъ и церемоніяхъ іудаизма? Опять таки нѣтъ, по той же самой причинѣ, о которой мы только что говорили. Это „нѣчто“ цѣликомъ кроется въ одномъ пунктѣ еврейства, а именно: въ *спаянности религіи съ національностью*. Этимъ пунктомъ дѣйствительно еврейская религія роковымъ образомъ отличается отъ всѣхъ другихъ религій.

Когда первые евреи впервые произнесли несчастныя слова „Богъ заключилъ съ нами завѣтъ“, тогда положено было начало безконечному еврейскому голусу, и невольно хочется видѣть въ этомъ тяжелое наказаніе со стороны разгнѣваннаго Божества за профанацію и эгоистическую національзацію Его имени. Ни въ одной болѣе или менѣе выдающейся религіи, ни монотеистической, ни языческой, мы ничего подобнаго не встрѣчаемъ. Нѣчто *съ виду похожее*, но ничуть не *идентичное*, мы встрѣчаемъ, правда, у языческихъ народовъ древности и у современныхъ дикихъ племенъ; но это сходство только *кажущееся*: тамъ мы имѣемъ дѣло не съ Богомъ всего міра, который заключилъ будто бы союзъ спеціально съ однимъ народомъ, а съ богами *мѣстными*, не съ религіозной *идеей*, а съ завѣдомо національною принадлежностью, такою же, какъ мѣстный языкъ, обычаи и т. п. Такая религія могла быть національною и при этомъ все таки нисколько не вліять на судьбу своихъ приверженцевъ; эти послѣдніе, переселяясь въ новую страну, вполнѣ естественно и безъ малѣйшихъ препятствій со стороны совѣсти начинали поклоняться новымъ богамъ, ибо имъ казалось вполнѣ натуральнымъ, что каждая страна имѣетъ особыхъ боговъ,

malamo kaj malestimo de ĉirkaŭantoj, unuvorte al eterna "ekzilo", al tiu tipa hebrea ekzilo, kiun ni renkontas ĉe neniu el iam vivintaj aŭ vivantaj popoloj kaj kiu ĉe hebreoj krom tre malgrandaj interrompoj aperas nedisigebla kunvojaĝanto de tuta ilia senfine longa historia vivo kaj ĉiufoje, estante portempe reĵetita, neeviteble denove aperas? Ĉu enestas tiu ĉi fatala io en fundamenta religie-filozofia ideo de la hebrea religio? Ne; ni vidas diversajn religiojn kun la plej diversaj ideoj, de la plej altspiritaj ĝis la plej malnoblaj, kaj nenie bazo de religio elvokas ekzilon. Baza ideo de hebreeco estas ja absolute la sama kiel ĉe kristanismo, tamen tiu ĉi ideo ĉe kristanoj elvokas nenian ekzilon. Ĉu enestas tio ĉi io en la leĝoj kaj ceremonioj de judismo? Denove ne, pro tiu sama kaŭzo, pri kiu ni ĵus parolis. Tio ĉi "io" tute enestas en unu punkto de hebreeco, kaj nome: en kunluteco de religio kun nacieco. Per tiu ĉi punkto hebrea religio fatalmanire diferenciĝas de ĉiuj aliaj religioj.

Kiam unuaj hebreoj unuafoje eldiris malfeliĉajn vortojn "Dio faris kun ni testamenton", tiam estis metita komenco al la senfina hebrea ekzilo, kaj nevole oni volas vidi en tio ĉi pezan punon elekstere de kolerigita Diaĵo por profanado kaj egoista naciigo de Ĝia nomo. Ne en unu pli aŭ malpli elstara religio, nek en monoteista, nek en pagana, ni renkontas ion similan. Ion supraĵe similan, sed neniom identan, ni renkontas, vere, ĉe paganaj popoloj de antikveco kaj ĉe nunaj sovaĝaj gentoj; sed tiu ĉi simileco estas nur ŝajniganta: tie ni havas aferon ne kun Dio de la tuta mondo, kiu faris kvazaŭ unuiĝon speciale kun unu popolo, sed kun lokaj dioj, ne kun religia ideo, sed kun konscie nacia aparteneco, kun tia sama, kiel loka lingvo, moroj ks. Tia religio povis esti nacia kaj ĉe tio neniom influi sorton de siaj adeptoj; tiuj ĉi lastaj, transmigrante en la novan landon, tute, nature kaj sen la plej malgrandaj obstakloj elekstere de konscio komencis adori novajn diojn, ĉar al ili ŝajnis tute nature, ke ĉiu lando havas apartajn diojn,

которымъ новоприбывшіе должны поклоняться и которые вполнѣ равносильны богамъ ихъ родины. Выраженіе „твой богъ будетъ отнынѣ моимъ богомъ“ было такимъ же обычнымъ, естественнымъ и никого не шокирующимъ явленіемъ, какъ выраженіе „твоя страна будетъ отнынѣ моей страной, твой языкъ моимъ, твоя семья моей“. Всѣ эти народы, слѣдовательно, не смотря на мнимо-національныя религіи свои, могли вполнѣ свободно взаимно всасываться между собою. Когда же появлялась гдѣ-нибудь религія какъ міровоззрѣніе *философское*, все равно, было ли это языческое или монотеистическое, она ничего общаго съ національностью не имѣла и считала бы подобную общность съ религіозной точки зрѣнія даже прямымъ абсурдомъ; таковы напримѣръ религіи Конфуція, Будды, Магомета. Эти религіи опять таки не являлись, слѣдовательно, ни малѣйшимъ препятствіемъ для взаимнаго всасыванія народовъ, съ тою только разницей, что религіи высшія по отношенію къ нисшимъ теряли, правда, способность всасываться, но за то въ той же мѣрѣ пріобрѣтали увеличенную способность *всасывать*, при чемъ отъ всасываемыхъ ими адептовъ нисшихъ религій онѣ никогда не требовали отреченія отъ своей національности. Одни только евреи возъимѣли несчастную мысль дать міру этически-философское міровоззрѣніе и вмѣстѣ съ тѣмъ тѣсно и неразлучно связать его съ одной національностью! И горько они поплатились за это! Еврейская религія, которая по существу своему призвана была разлиться широкой волной по всему міру, съ самаго начала обложила себя оковами и явилась міру не какъ монотеизмъ, а какъ *іудаизмъ*. И этимъ она уже при самомъ рожденіи своемъ принесла съ собою на свѣтъ Божій приговоръ вѣчнаго голуса своимъ адептамъ, такъ какъ сдѣлала для нихъ совершенно невозможной всякую всасываемость и даже прямо почти всякое общеніе съ окружающими элементами, дѣлая ихъ такимъ образомъ повсюду вѣчно чужими. Всасываться въ чужіе народы они не могли потому, что ихъ религія признаетъ только *одного* Бога для всѣхъ странъ, и Богъ этотъ не можетъ быть замѣняемъ; всасывать въ себя они тоже не могли, потому что ихъ религія дана не всѣмъ тѣмъ, которые ищутъ истины и соглашаются исполнять данные законы, а только *сынамъ Израиля*. Большинство законовъ, праздниковъ, повелѣній, вложенныхъ въ уста самого Бога, слѣдовательно неотмѣнимыхъ, приноровлено спеціально къ еврейскому народу, еврейскому государству,

kiujn novalvenintaj devas adori kaj kiuj estas tute egalfortaj al dioj de ilia patrujo. Esprimo "via dio estos de nun mia dio" estis tia sama kutima, natura kaj neniun ŝokanta fenomeno, kiel esprimo "via lando estos de nun mia lando, via lingvo estos mia, via familio estos mia". Ĉiuj tiuj ĉi popoloj, sekve, malgraŭ ŝajne-naciaj siaj religioj, povis plene libere reciproke absorbi sin. Kiam ie aperadis religio kiel mondkoncepto <u>filozofia</u>, tute egale, ĉu tiu ĉi estis pagana aŭ monoteista, ĝi havis nenion komunan kun nacieco kaj konsiderus similan komunecon el religia vidpunkto eĉ rekta absurdo; tiaj estas, ekzemple, religioj de Konfucio, Budho, Mahometo. Tiuj ĉi religioj ree ne estis eĉ la plej malgranda obstaklo por reciproka ensorbiĝo de popoloj, nur kun tiu diferenco, ke religioj la plej elstaraj rilate al la plej malaltaj vere perdadis kapablecon ensorbiĝi, sed por tio en la sama grado akiradis pligrandigitan kapablecon <u>ensorbi</u>, de ensorbataj de ili adeptoj de la plej malaltaj religioj ili neniam postulis rezigni sian naciecon. Nur unuj hebreoj ekhavis malfeliĉan penson doni al la mondo etike-filozofian mondkoncepton kaj samtempe malvaste kaj nedisigeble ligi ĝin kun unu nacieco! Kaj amare ili pagis por tio ĉi! Hebrea religio, kiu en sia esenco estis destinita disverŝiĝi per larĝa ondo tra la tuta mondo, dekomence kateniĝis kaj aperis antaŭ la mondo ne kiel monoteismo, sed kiel <u>judismo</u>. Kaj per tio ĉi ĝi ĉe sia naskiĝo alportis kun si en la Dian mondon verdikton de eterna ekzilo al siaj adeptoj, ĉar ĝi faris por ili tute neebla ĉiun ensorbiĝon kaj eĉ rekte preskaŭ ĉiun interkomunikiĝon kun ĉirkaŭantaj elementoj, tiamaniere farante ilin ĉie eterne fremdaj. Ensorbiĝi en fremdajn popolojn ili ne povis tial, ke ilia religio agnoskas nur <u>unu</u> Dion por ĉiuj landoj, kaj tiu ĉi Dio ne povas esti anstataŭata; ensorbi en si ili ankaŭ ne povis, ĉar ilia religio estas destinita ne por ĉiuj, kiuj serĉas veron kaj konsentas plenumi donitajn leĝojn, kaj nur al <u>filoj de Izraelo</u>. Plimulto da leĝoj, festotagoj, ordonoj, enmetitaj en buŝon de Dio mem, do nenuligataj, estas speciale adaptitaj al la hebrea popolo, hebrea ŝtato,

еврейской исторіи. Наконецъ самая первая изъ самыхъ фундаментальныхъ заповѣдей еврейской религіи гласитъ: „Я Богъ твой, который *вывелъ тебя изъ земли Египетской*“. Слѣдовательно для всякаго не-израильтянина по происхожденію еврейская религія по самому существу своему оказывалась всегда недоступной и прямо обидной и вызывающей, какой-то эгоистической окаменѣлостью, которая не способна ни всасываться, ни всасывать въ себя и всѣмъ колетъ глаза и мѣшаетъ. Всякая другая семья на мѣстѣ сыновей Якова, переѣхавши въ Египетъ, не имѣла-бы никакихъ страданій,—вѣдь такія переселенія семействъ происходятъ во множествѣ сплошь да рядомъ: они скоро приросли бы къ новой родинѣ, сжились бы съ Египтянами, начали бы сливать Египтянъ съ собою, т. е. распространяли бы свою вѣру, или, на половину смѣшавшись съ Египтянами, положили бы тамъ-же начало новому государству; евреямъ-же достался въ удѣлъ голусъ со всѣми его подробностями, которыя такъ типично и такъ специфически для однихъ только евреевъ повторялись потомъ все на-ново и на-ново почти во всей будущей исторіи евреевъ: полною отчужденностью и безпочвенностью, озлобленной ненавистью и презрѣніемъ со стороны окружающихъ, гетто, и т. п. И въ этомъ была не вина евреевъ, потому что нельзя же допустить, что семья Якова была создана изъ иной плоти и крови, чѣмъ все остальное человѣчество; виноватъ былъ въ этомъ только тотъ нигдѣ во всемъ мірѣ кромѣ еврейства не встрѣчаемый религіозный національзмъ, который несчастнымъ образомъ легъ краеугольнымъ камнемъ въ основу еврейской религіи и который дѣлалъ для евреевъ всегда недоступнымъ всякое общеніе съ окружающимъ міромъ. Эта каменная стѣна, которою еврейство себя окружило, вызывала противъ нихъ всегда ненависть и презрѣніе даже въ то время, когда они еще составляли одну семью, жили всѣ вмѣстѣ и говорили однимъ языкомъ; но тогда по крайней мѣрѣ это отчасти уравновѣшивалось тѣми благами, которыя давала національность; теперь же, когда отъ еврейской національности, какъ мы видѣли выше, давно уже не осталось ни слѣда, мы окавываемся прикованными просто къ *трупу*. Локально-родовая форма еврейской религіи въ настоящее время является уже не только философско-религіознымъ абсурдомъ, но и полнѣйшимъ анахронизмомъ; и до тѣхъ поръ, пока эта форма будетъ существовать, страданія евреевъ никогда, никогда не прекратятся ни отъ либерализма

hebrea historio. Fine la plej unua el la plej fundamentaj testamentoj de hebrea religio sonas: "Mi estas via Dio, kiu elkondukis vin el la lando Egiptuja". Do por ĉiu origine ne-izraelido la hebrea religio en la sama esenco evidentiĝis ĉiam nealirebla kaj rekte ofenda kaj elvokanta per ia egoista ŝtoniĝitaĵo, kiu kapablas nek ensorbiĝi, nek ensorbi en si kaj pikas okulojn al ĉiuj kaj malhelpas. Ĉiu alia familio anstataŭ filoj de Jakobo, transveturinte en Egiptujon, havus neniajn suferojn, - ja tiaj transmigroj de familioj okazas amase ĉiupaŝe: ili rapide enradikiĝus en nova patrujo, alkutimiĝus al egiptoj, komencus intermiksi egiptojn kun si,t.e. disvastigus sian kredon, aŭ, duone miksiĝinte kun egiptoj, donus tie komencon al nova ŝtato; tamen sorto alportis al hebreoj ekzilon kun ĉiuj ĝiaj detaloj, kiuj estas tiel tipaj kaj tiel specifecaj nur por unuj hebreoj, poste senĉese ripetiĝadis preskaŭ en la tuta estonta historio de hebreoj: per plena fremdiĝo kaj senbazeco, koleriĝita malamo kaj malestimo elekstere de ĉirkaŭantoj, geto, ks. Kaj en tio ĉi estis ne kulpo de hebreoj, ĉar oni ne povas allasi, ke familio de Jakobo estis kreita el alia karno kaj sango ol la tuta cetera homaro; kulpa estis en tio ĉi nur tiu nenie en la tuta mondo krom hebreeco renkontata religia naciismo, kiu per malfeliĉa maniero kuŝiĝis kiel bazangula ŝtono en fundamenton de la hebrea religio kaj kiu faris por hebreoj ĉiam nealirebla ĉiun interkomunikiĝon kun la ĉirkaŭanta mondo. Tiu ĉi ŝtona muro, per kiu ĉirkaŭis sin hebreeco, elvokadis kontraŭ ili ĉiam malamon kaj malestimon ec en tiu tempo, kiam ili faris ankoraŭ unu familion, ĉiuj vivis kune kaj parolis unu lingvon; sed tiam apenaŭ tio ĉi parte ekvilibriĝis per tiuj bonoj, kiujn donadis nacieco; nun, kiam de hebrea nacieco, kiel ni vidis supre, jam delonge ne restis eĉ postsigno, ni estas simple alforĝitaj al kadavro. Loke-genta formo de la hebrea religio nun estas jam ne nur filozofie-religia absurdo, sed ankaŭ la plej plena anakronismo; kaj ĝis kiam tiu ĉi formo ekzistos, suferoj de hebreoj neniam, neniam ĉesos nek de liberalismo

народовъ, ни отъ Сіонизма, и черезъ 100 и черезъ 1000 лѣтъ къ еврейству всегда съ одинаковой силой будутъ относиться вѣщія слова Гейне: „Das Judenthum ist keine Religion, es ist ein Unglück“.

Итакъ, резюмируя все изложенное нами, повторяемъ: Не смотря на кажущійся религіозный индифферентизмъ нашего вѣка, не смотря на то, что теперь принято говорить такъ мало о религіяхъ, а такъ много о расахъ, націяхъ, экономическихъ вопросахъ и т. п., все несчастіе евреевъ и весь еврейскій вопросъ заключается исключительно только въ еврейской *религіи*; не въ *вѣрѣ*, которая принадлежитъ къ области философіи и которая у интеллигентнаго антисемита такая-же, какъ у интеллигентнаго еврея, у крещенаго еврея такая-же, какъ у не крещеннаго, а именно въ *религіи*, въ религіозномъ строѣ. Рѣшеніе еврейскаго вопроса и уничтоженіе еврейскаго голуса возможно слѣдовательно только путемъ *измѣненія еврейской религіи*.

Тутъ является вопросъ, *слѣдуетъ* ли намъ измѣнить свою религію, чтобы этимъ путемъ спасти отъ страданій свое потомство? Если бы мы знали, что тѣ стороны нашей религіи, за которыя мы страдаемъ, заключаютъ въ себѣ нѣчто возвышенное и идеальное, мы измѣнить ихъ *не* должны были бы, хотя бы даже намъ приходилось страдать за нихъ въ десять разъ больше теперешняго; но впрочемъ....тогда бы мы и не страдали, потому что сознаніе исполняемаго долга, сознаніе того, что мы страдаемъ за великую идею, съ избыткомъ вознаграждало бы насъ за наши страданія. Но такъ какъ мы, интеллигентные евреи, всѣ сознаемъ, что та внѣшняя форма еврейской религіи, на которую мы указали какъ на причину всѣхъ еврейскихъ страданій, не содержитъ въ себѣ ровно ничего особенно идеальнаго, такъ какъ она ничуть не составляетъ нашихъ убѣжденій, мы ее совершенно не исполняемъ, видимъ въ ней только пустой звукъ и часто даже просто стыдимся *ея*,—то спрашивается, во имя чего мы страдаемъ и обрекаемъ на страданія дѣтей нашихъ? Во имя фантома, пустого фантома, которому мы сами не приписываемъ никакого значенія! Если человѣкъ самъ добровольно, безъ всякой цѣли и идеи, топитъ себя въ болотѣ, то это глупо; но если онъ изъ-за одной слѣпой традиціи, потерявшей для него всякій смыслъ, даетъ тамъ тонуть своимъ слѣпымъ братьямъ, своимъ безпомощнымъ дѣтямъ, и не дѣлаетъ ни малѣйшей

de popoloj, nek de sionismo, kaj post 100 kaj post 1000 jaroj al hebreeco ĉiam rilatos kun la sama forto aŭguraj vortoj de Heine: "Das Judentum ist keine Religion, es ist ein Unglück".

Do, resumante ĉion de ni esprimitan, ni ripetas: Malgraŭ ŝajna religia indiferenteco de nia jarcento, malgraŭ tio, ke nun oni tiel malmulte parolas pri religioj, sed tiel multe pri rasoj, nacioj, ekonomiaj demandoj ks., tuta malfeliĉo de hebreoj kaj la tuta hebrea demando enestas ekskluzive nur en la hebrea religio; ne en kredo, kiu apartenas al sfero de filozofio kaj kiu ĉe inteligenta antisemito estas tia sama, kiel ĉe inteligenta hebreo, ĉe baptita hebreo tia sama, kiel ĉe ne baptita, kaj nome en la religio, en religia sistemo. Solvo de la hebrea demando kaj neniigo de hebrea ekzilo do estas nur per vojo de ŝanĝo de la hebrea religio.

Tie ĉi aperas la demando, ĉu ni devas ŝanĝi nian religion, por ke per tiu ĉi vojo savi nian posteularon de suferoj?Se ni scius, ke tiuj flankoj de nia religio, pro kiuj ni suferas, enhavas en en si ion altspiritan kaj idealan, ni ne devus ilin ŝanĝi, kvankam ni eĉ devus suferi pro ili dekfoje pli ol nun; sed cetere ... tiam ni ne suferus, ĉar konscio de plenumata devo, konscio de tio, ke ni suferas por granda ideo, abunde rekompencadus nin por niaj suferoj. Sed ĉar ni, inteligentaj hebreoj,ĉiuj konscias, ke tiu ekstera formo de hebrea religio, kiun ni montris kiel kaŭzon de ĉiuj hebreaj suferoj, enhavas en si absolute nenion precipe idealan, ĉar ĝi neniom faras niajn konvinkojn, ni ĝin tute ne plenumas, ni vidas en ĝi nur vanan sonon kaj ofte eĉ ni hontas ĝin, - tial oni demandas sin, en kies nomo ni suferas kaj kondamnas niajn infanojn al suferoj? En nomo de fantomo, vana fantomo, al kiu ni mem donas nenian signifon! Se homo mem volonte, sen iu celo kaj ideo, dronigas sin en marĉo, tio ĉi estas malsaĝe; sed se li pro unu blinda tradicio, perdiĝinta por li ĉiun sencon, lasas tie droni siajn malklerajn fratojn, siajn senhelpajn infanojn kaj ne faras eĉ la plej malgrandan

попытки вывести ихъ оттуда, то это уже не глупо, а прямо нечестно. Еврейская религія, которая по основной идеѣ своей представляетъ величайшее и геніальнѣйшее произведеніе человѣческаго ума и сердца, – силою измѣнившихся обстоятельствъ, къ которымъ мы не приноровились, превратилась къ сожалѣнію въ подобное несчастное болото, въ которомъ всѣ мы тонемъ, сами не зная уже, во имя чего; поэтому стараться вывести оттуда себя, своихъ братьевъ и дѣтей, мы не только *можемъ*, но мы *должны*, мы *обязаны* это сдѣлать. Со стороны нашихъ предковъ упорное отстаиваніе старыхъ еврейскихъ формъ было похвально и благородно, ибо они были убѣждены, что въ этомъ кроется святая истина и спасеніе; съ нашей же стороны это было-бы только нечестнымъ малодушіемъ, непростительнымъ индифферентизмомъ, котораго никакія софистическія фразы оправдать не могутъ; ибо мы знаемъ хорошо, что въ сохраненіи внѣшняго еврейства въ смыслѣ спеціальнаго союза Бога съ сынами Израиля нѣтъ никакой возвышенной идеи и что въ немъ кроются только вѣчныя страданія милліоновъ братьевъ нашихъ. Подобно тому, какъ мы, разъ убѣдившись въ гибельности невѣжества, обязаны были извлечь изъ него народъ нашъ, не смотря на то, что приходилось ломать традиціи, казавшіяся народу священными, такъ и теперь, убѣдившись, что теперешняя форма еврейства не содержитъ въ себѣ ничего священнаго, а только гибель и страданія, которымъ никогда конца не будетъ, мы должны вывести изъ нея братьевъ нашихъ, а не сидѣть сложа руки или кормить народъ безпочвенными фантазіями и оправдывать наше поведеніе любовью къ традиціямъ. Мы должны помнить, что темные братья наши имѣютъ въ насъ своихъ единственныхъ опекуновъ и что за ихъ судьбу мы несемъ тяжелую отвѣтственность передъ своею совѣстью.

Мы должны, слѣдовательно, измѣнить еврейскую религію. Измѣнить слѣдуетъ, разумѣется, прежде всего тотъ элементъ, который, какъ мы видѣли выше, составляетъ всю суть и причину вѣчныхъ еврейскихъ страданій, т. е. *ложно-національность* религіи, которая на нѣсколько тысячелѣтій остановило въ еврействѣ всякую способность диффузіи и возможность свободной эволюціи, а затѣмъ одновременно надо уже измѣнить и всѣ тѣ вредныя наслоенія, которыя накопились на еврействѣ въ теченіе безконечнаго голуса, связали евреевъ во всѣхъ отношеніяхъ по рукамъ и ногамъ, насильственно съузили имъ выборъ

provon elkonduki ilin de tie, tio ĉi estas jam ne stulte, sed rekte malhonore. Hebrea religio, kiu laŭ sia baza ideo prezentas la plej grandan kaj la plej genian verkon de la homa menso kaj koro, - dank' al ŝanĝiĝintaj cirkonstancoj, al kiuj ni ne adaptiĝis, aliformiĝis bedaŭrinde en similan malfeliĉan marĉon, en kiu ni ĉiuj dronas, jam mem ne sciante, en kies nomo; tial peni de tie elkonduki nin, niajn fratojn kaj infanojn, ni ne nur povas, sed ni devas, ni estas devigitaj tion ĉi fari. Elekstere de niaj praŭloj persista defendo de malnovaj hebreaj formoj estis laŭdinda kaj nobla, ĉar ili estis konvinkitaj, ke en tio ĉi enestas sankta vero kaj savo; niaflanke tio ĉi estus malhonesta malkuraĝo, nepardonebla indiferenteco, kiun neniaj sofistaj frazoj povas pravigi; ĉar ni bone scias, ke en konservo de ekstera hebreeco en senco de speciala unuiĝo de Dio kun la filoj de Izraelo ne estas ia altspirita ideo kaj ke en ĝi enestas nur eternaj suferoj de milionoj de niaj fratoj. Simile al tio, kiel ni, foje konvinkiĝinte en pereo de malklereco, estis devigitaj eltiri el ĝi nian popolon, malgraŭ tio ke estis necese rompi tradiciojn, ŝajnintajn al popolo sanktaj, tiel ankaŭ nun, konvinkiĝinte, ke nuna formo de hebreeco entenas en si nenion sanktan, sed nur pereon kaj suferojn, kiuj neniam finiĝos, ni devas elkonduki el ĝi niajn fratojn, kaj ne sidi interplektinte manojn aŭ nutri popolon per senbazaj fantazioj kaj pravigi nian konduton per amo al tradicioj. Ni devas memori, ke malkleraj fratoj niaj havas en ni siajn solajn protektantojn kaj ke por ilia sorto ni grave respondecas antaŭ nia konscienco.

Do, ni devas ŝanĝi hebrean religion. Antaŭ ĉio necesas ŝanĝi, kompreneble, tiun elementon, kiu, kiel ni supre vidis, faras tutan esencon kaj kaŭzon de eternaj hebreaj suferoj, t.e. erare-naciecon de religio, kiu por kelkaj jarmiloj haltigis en hebreeco ĉiun kapablecon de difuzo kaj eblon de libera evoluo, kaj poste samtempe estas necese jam ŝanĝi ĉiujn tiujn malutilajn tavolojn, kiuj amasiĝis sur hebreeco dum senfina ekzilo, ligis en ĉiuj rilatoj manojn kaj piedojn de hebreoj, perforte mallarĝigis al ili elekton

занятій, наложили губительную печать на ихъ характеръ и весь образъ ихъ дѣятельности, и ту чистую, высокую религію, о которой мечталъ Моисей и которую такъ точно поняли пророки, превратили въ предметъ всеобщаго презрѣнія и издѣвательства всего міра.

Мы знаемъ, конечно, что мы слишкомъ безсильны для того, чтобы сразу измѣнить религію десяти милліоновъ человѣкъ; но мы къ подобной утопіи и не стремимся. Мы желаемъ только основать сначала скромную и небольшую реформированную еврейскую общину, которая, будучи лишена всѣхъ отрицательныхъ сторонъ теперешняго еврейства, представила бы собою нравственное убѣжище для всѣхъ тѣхъ, которымъ злосчастный еврейскій вопросъ вырвалъ всякую почву изъ-подъ ногъ; общину, которая имѣла бы всѣ данныя для того, чтобы постепенно втягивать въ себя все бо̀льшія и бо̀льшія массы еврейства до тѣхъ поръ, пока наконецъ все еврейство будетъ перелито въ эту новую форму и изъ группы людей всюду презираемой и чужой превратится постепенно въ группу людей всюду уважаемую и приросшую къ натуральной родной почвѣ безъ малѣйшихъ сдѣлокъ со своею совѣстью.

Въ первую минуту читатели вѣроятно очень скептически отнесутся къ словамъ нашимъ. Имъ извѣстно, что возникали уже различныя реформированныя секты, что онѣ еврейскаго вопроса нисколько не рѣшали, а оканчивались только полнѣйшимъ фіаско, и читателямъ покажется, что и мы хотимъ теперь преподнести имъ одну изъ такихъ смѣхотворныхъ сектъ. Успокойтесь, читатели: между нашимъ предложеніемъ и этими сектами есть только случайная общность названія, но ничего больше, ничего больше. Съ упомянутыми реформаторами мы сходимся подъ однимъ общимъ именемъ только *случайно*, подобно тому, какъ подъ общимъ именемъ реформаторовъ платья могли бы сойтись врачъ, требующій отмѣны даннаго платья ради цѣлей гигіеническихъ, и модный портной, требующій реформы даннаго платья въ угоду салонному капризу. Разница между однимъ и другимъ громадная! Въ то время, какъ упомянутые реформаторы мѣняли религію только для себя, руководясь просто наугадъ тѣмъ, что имъ нравится или не нравится, что для нихъ удобно или неудобно, что по ихъ мнѣнію понравится окружающимъ или нѣтъ,—мы предлагаемъ приступить къ реформѣ еврейской религіи только по стольку, по скольку

de okupoj, surmetis pereigan sigelon sur ilian karakteron kaj sur tutan ilian farmanieron, kaj tiun puran, altspiritan religion, pri kiu reyis Moseo kaj kiun tiel precize komprenis profetoj, transformis en objekton de ĝenerala malestimo kaj mokado de la tuta mondo.

Certe, ni scias, ke ni estas tro malfortaj por tio, por tuj ŝanĝi religion de dek milionoj de homoj; sed ni al simila utopio eĉ ne celas. Ni deziras nur antaŭe fondi modestan kaj negrandan reformitan hebrean komunumon, kiu, estante senigita je ĉiuj negativaj flankoj de nuna hebreeco, prezentus per si moralan rifuĝejon por ĉiuj tiuj, al kiuj la malfeliĉa hebrea demando elŝiris ĉiun grundon el sub piedoj; komunumon, kiu havus ĉiujn faktojn por tio, por iom post iom entiri en si pli kaj pli grandajn amasojn de hebreeco, ĝis kiam fine tuta hebreeco estos transverŝita en tiun ĉi novan formon kaj el grupo de homoj ĉie malestimata kaj fremda transformiĝos iom post iom en grupon de homoj ĉie estimatan kaj alkreskintan al natura propra tero sen la plej malgrandaj negocoj kun sia konscienco.

En la unua minuto legantoj ŝajne tre skeptike rilatos al niaj vortoj. Ili scias, ke ekestadis jam diversaj reformitaj sektoj, ke ili neniom solvadis la hebrean demandon, kaj finiĝadis nur per la plej plena fiasko, kaj al legantoj montriĝos, ke ankaŭ ni volas nun prezenti al ili unu el tiaj ridindaj sektoj. Vi, legantoj, trankviliĝu: inter nia propono kaj tiuj ĉi sektoj estas nur hazarda komuneco de nomo, sed nenio plu, nenio plu. Kun menciitaj reformantoj ni kuniras sub komuna nomo nur hazarde, simile al tio, kiel sub komuna nomo de reformantoj de vesto povus kuniri kuracisto, postulanta forigon de tiu ĉi vesto pro higienaj celoj, kaj moda tajloro, postulanta reformon de tiu ĉi vesto pro salona kaprico. Diferenco inter unu kaj alia estas grandega! Dum menciitaj reformantoj ŝanĝadis religion nur por si, gvidante sin simple hazarde per tio, kio al ili plaĉas aŭ ne plaĉas, kio por ili estas oportune aŭ neoportune, kio laŭ ilia opinio plaĉos al ĉirkaŭantoj aŭ ne, - ni proponas alpaŝi al reformo de la hebrea religio nur tiom, kiom

мы въ этой религіи нашли корень и единственную причину всего еврейскаго вопроса. Изъ всего сказаннаго нами выше читатель уже напередъ пойметъ, что мы не предложимъ ему реформу какъ какую-то переходную забаву, которой суждено продержаться нѣсколько мѣсяцевъ и исчезнуть, а что мы предложимъ провести реформы (если онѣ будутъ одобрены еврейской интеллигенціей) осторожно, послѣдовательно и систематически, по строго обдуманному плану, руководясь не пустыми капризами моды, а серьезнымъ опытомъ исторіи, имѣя постоянно въ виду не мелкій личный комфортъ маленькой группы, а будущность той десятимилліонной массы, для постепеннаго притягиванія которой наша община назначается. Мы не порвемъ безъ надобности съ традиціями, которыя въ религіозныхъ вопросахъ играютъ огромную роль и устраненіе которыхъ обрекаетъ всякую реформу на неминуемое фіаско; мы не оторвемъ себя эгоистически и легкомысленно отъ нашей массы, оставляя ее на произволъ судьбы, а себя самихъ ставя въ положеніе людей, которые отъ своихъ отстали, а къ чужимъ не пристали. Упомянутыя нами попытки не могли быть жизнеспособны уже просто потому, что въ самой основѣ ихъ лежала не какая-нибудь здоровая и честная идея, а стремленіе къ *смерти*: реформаторы *стыдились* еврейства и хотѣли какъ можно больше *стушевать* его. Мы же, напротивъ, какъ читатели увидятъ, стремимся къ тому, чтобы нашу вѣроисповѣдную группу *укрѣпить*, чтобы открыто и гордо выставить ее *на показъ* передъ всѣмъ міромъ, но только дать ей твердую *почву*, дать ей *здоровую и нормальную жизнь* и, прекративъ ея вѣчное заискиваніе, обезьянничаніе и самоуниженіе, сдѣлать ее *достойною жизни* и заставить людей *уважать* ее. Наше предложеніе реформъ вызвано только желаніемъ достигнуть *рѣшенія еврейскаго вопроса*; въ *этомъ* слѣдовательно духѣ только оно и будетъ нами проводимо, въ отличіе отъ тѣхъ легкомысленныхъ эфемерныхъ оторвавшихся отъ еврейства *сектъ*, съ которыми наше предложеніе ничего общаго не имѣетъ.

Тутъ первая мысль, которая вѣроятно инстинктивно придетъ въ голову нашимъ читателямъ, будетъ слѣдующая: „Національно-религіозное еврейство заключаетъ въ себѣ какую-то особую силу, противъ которой всякія попытки окажутся напрасными; это еврейство въ теченіе тысячелѣтій до сихъ поръ не исчезло, а слѣдовательно и въ будущемъ не исчезнетъ, не

ni en tiu ĉi religio trovis radikon kaj solan kaŭzon de la tuta hebrea demando. El ĉio supre de ni dirito leganto jam anticipe komprenos, ke ni ne proponos al li reformon kiel ian transiran amuzon, al kiu estas destinita teni sin kelkajn monatojn kaj malaperi, kaj ke ni proponos efektivigi reformojn (se ili estos aprobitaj de hebrea intelektularo) singarde, konsekvence kaj sistemece, laŭ severe pripensita plano, kondukante nin ne per vanaj kapricoj de modo, sed per serioza sperto de historio, ĉiam atentante ne malgrandan personan komforton de malgranda grupo, sed estontecon de tiu dekmiliona amaso, por ioma ĝia altiro estas formita nia komunumo. Sen bezono ni ne rompos kun tradicioj, kiuj en religiaj demandoj ludas grandegan rolon kaj forigo de kiuj kondamnas ĉiun reformon al neevitebla fiasko; ni ne deŝiros nin egoiste kaj facilanime de nia amaso, lasante ĝin al volo de la sorto, kaj starigante nin en situacion de homoj, kiuj postrestis de siaj, sed al fremdaj ne aliĝis. De ni menciitaj provoj ne povis esti vivkapablaj jam simple pro tio, ke en sama bazo estis ne ia sana kaj honora ideo, sed celado al la morto: reformantoj hontis hebreecon kaj volis kiel eble plu forviŝi ĝin. Kontraŭe, ni, kiel legantoj ekvidos, celas al tio, por fortigi nian konfesian grupon, por malkaŝe kaj fiere ekspozicii ĝin al montro antaŭ la tuta mondo, sed nur doni al ĝi malmolan grundon, doni al ĝi sanan kaj normalan vivon kaj, ĉesiginte ĝian eternan favorserĉadon, simiumon kaj sinhumiligon, fari ĝin inda je la vivo kaj devigi homojn estimi ĝin. Nia propono de reformoj estas elvokita nur per deziro atingi solvon de la hebrea demando; en tiu ĉi spirito nur ĝi estos efektivigata, diference de tiuj facilanimaj efemeraj disŝiriĝintaj de hebreeco sektoj, kun kiuj nia propono havas nenion komunan.

Tie ĉi unua penso, kiu verŝajne instinkte venos en la kapon al niaj legantoj, estos jena: "Nacie-religia hebreeco enhavas en si ian apartan forton, kontraŭ kiu ĉiuj provoj montriĝos vanaj; tiu ĉi hebreeco dum jarmiloj ne malaperis ĝis nun, kaj, sekve, en estonteco ne malaperos, malgraŭ

смотря на всякія усилія и теоріи; еврейская масса никогда отъ узаконенной вѣками формы теперешняго еврейства не откажется“. Но мнѣніе это, не смотря на свою кажущуюся историческую силу, вполнѣ ошибочно: вся кажущаяся назидательность еврейскаго безсмертія моментально исчезнетъ, если мы логически уяснимъ себѣ *причины* этого страннаго безсмертія. Отличается ли еврейскій народъ дѣйствительно какою-то особою жизненностью, какъ могло бы показаться на первый взглядъ? Нѣтъ, исторія намъ показываетъ, напротивъ, что можетъ быть ни одинъ народъ не бросалъ своего языка и своей земли, т. е. всего своего національнаго „я“, такъ скоро, какъ евреи, и что отъ евреевъ давнымъ давно не было бы уже и слѣда, если бы не ихъ религія. Стойкою оказалась, слѣдовательно, только еврейская *религія*. Но дѣйствительно ли она имѣетъ въ себѣ нѣчто вѣчнаго? Уже a priori можно сказать, что религія, какъ принадлежащая къ области *убѣжденій*, индивидуальной жизни не имѣетъ, а можетъ держаться только такъ долго, пока не появляется новое убѣжденіе, *лучшее* и *болѣе истинное*. Съ появленіемъ этого послѣдняго убѣжденія первое обрекается на неминуемую смерть, хотя бы оно раньше держалось въ теченіе тысячелѣтій и хотя бы казалось, что масса растерзаетъ всякаго, кто осмѣлится тронуть въ прежнемъ убѣжденіи хоть одинъ волосокъ. Такъ говоритъ намъ логика и такъ говорятъ намъ многочисленные факты изъ области человѣческой мысли и человѣческихъ религій. *Каждый* народъ, каждый безъ исключенія, упорно держался своей старой религіи, сжигая живьемъ первыхъ проповѣдниковъ религіи новой, и судя по этому упорству, казалось, что и въ милліонъ лѣтъ онъ прежней своей вѣры не измѣнитъ,—а между тѣмъ проходило всего какихъ-нибудь 50 лѣтъ со дня появленія первыхъ проповѣдниковъ—и народъ оказывался всею массою перешедшимъ къ новой религіи. Отчего же одни только евреи такъ упорно держатся своей религіи, не смотря на то, что во всѣхъ остальныхъ отношеніяхъ они оказались гораздо менѣе стойкими, чѣмъ другіе народы, и что на нихъ вѣдь производилось всегда давленіе гораздо болѣе жестокое, чѣмъ на всѣ другіе народы, если уже допустить мысль, что народы мѣняли религіи подъ давленіемъ и приказомъ своихъ правителей или побѣдителей? Созданы ли евреи изъ другой глины, чѣмъ всѣ народы, какъ говорятъ враги наши? Нѣтъ, причина этой стойкости очень натуральная: Въ то

- 35 -

ĉiuj penoj kaj teorioj: hebrea amaso neniam rezignos formon de nuna hebreeco, legitimitan de miljaroj". Sed tiu ĉi opinio, malgraŭ sia ŝajna historia forto, estas tute erara: tuta ŝajna edifo de hebrea senmorteco momente malaperos, se ni logike klarigos al ni kaŭzojn de tiu ĉi stranga senmorteco. Ĉu hebrea popolo efektive distingiĝas per ia aparta viveco, kiel povus montriĝi laŭ unua vido? Ne, kontraŭe, la historio montras al ni, ke eble eĉ unu popolo ne forlasis sian lingvon kaj sian teron, t.e. tutan sian nacian "mi", tiel rapide kiel hebreoj, kaj ke de hebreoj jam delonge ne restus eĉ postsigno, se ne estus ilia religio. Do, nur hebrea religio okazis rezista. Ĉu efektive ĝi havas en si ion eternan? Jam a priori oni povas diri, ke religio, kiel apartenanta al sfero de konvinkoj, ne havas individuan vivon, kaj povas teni sin nur tiel longe, ĝis kiam ne aperas nova konvinko, pli bona kaj pli vera. Kun apero de tiu ĉi lasta konvinko la unua estas kondamnita al neevitebla morto, kvankam ĝi pli frue tenis sin dum jarmiloj kaj kvankam ŝajnis, ke amaso disŝiros ĉiun, kiu kuraĝos tuŝi eĉ unu hareton en antaŭa konvinko. Tiel diras al ni logiko kaj tiel diras al ni multnombraj faktoj el sfero de homa penso kaj homaj religioj. Ĉiu popolo, ĉiu senescepte, persiste tenis sin je malnova religio, bruligante vivaj unuajn predikantojn de nova religio, kaj juĝante laŭ tiu persisteco, ŝajnis, ke eĉ dum milionoj da jaroj ĝi ne ŝanĝos sian antaŭan kredon, - kaj dum ne pasis eĉ iaj 50 jaroj de apero de unuaj predikantoj - kaj popolo tutamase transiris al nova religio. Kial do nur hebreoj tiel persiste tenas sin je sia religio, malgraŭ tio ke en ĉiuj ceteraj rilatoj ili estis malpli rezistaj ol aliaj popoloj, kaj ke ilin oni premis ĉiam multe pli kruele, ol ĉiujn aliajn popolojn, se jam allasi penson, ke popoloj ŝanĝadis religiojn sub premo kaj ordono de siaj regantoj, aŭ venkintoj? Ĉu hebreoj estas kreitaj el alia argilo, ol ĉiuj popoloj, kiel parolas niaj malamikoj? Ne, kaŭzo de tiu ĉi firmeco estas tre natura: Dum

время какъ *отдѣльныя* личности могутъ мѣнять свою религію вопреки своимъ убѣжденіямъ, изъ-за матеріальныхъ выгодъ, *массы* никогда этого дѣлать не могутъ, ибо массовая нечестность, массовая сдѣлка съ совѣстью невозможна; цѣлые народы могутъ поэтому мѣнять религію только тогда, когда новая религія стоитъ *выше* старой. Языческіе народы легко принимали христіанство, но никакія силы въ мірѣ не могли бы заставить какой-нибудь христіанскій народъ принять язычество. Когда языческіе народы встрѣтились съ христіанствомъ, они нашли въ немъ нѣчто высшее и должны были уступить; евреи же въ отношеніи къ христіанству оказались въ странномъ и исключительномъ положеніи: въ началѣ евреи принимали христіанство очень охотно, и первые христіане, какъ извѣстно, рекрутировались почти исключительно изъ евреевъ; но потомъ, при всей возвышенности чистаго христіанскаго ученія, евреи встрѣтились тамъ съ догматомъ персонификаціи, котораго они, какъ воспитанные вѣками на извѣстныхъ религіозныхъ принципахъ, принять никоимъ образомъ не могли; пропагандировать же *свою* религію они тоже не могли, вслѣдствіе генеалогически-національнаго характера этой религіи. Такимъ образомъ они оказались въ оригинальномъ безвыходномъ положеніи, безпримѣрномъ во всей исторіи человѣчества: разсѣянные между народами, они не могутъ ни раствориться въ нихъ, ни растворить ихъ въ себѣ. А такъ какъ религія, какъ и всякій формальный уставъ вообще, не можетъ постепенно самъ собою затираться безъ сознательнаго постановленія, какъ затираются языкъ, обычаи и т. п., и такъ какъ массовое постановленіе со стороны евреевъ принять чужую религію, противорѣчащую ихъ основнымъ убѣжденіямъ, невозможно потому, что массовая сдѣлка съ совѣстью никогда не мыслима, то поэтому изолированность евреевъ остается вѣчною, производя ложное впечатлѣніе чего-то необыкновенно стойкаго и жизненнаго. Преслѣдуйте евреевъ сколько угодно, и еврейство все таки не исчезнетъ; превратите всѣхъ евреевъ поголовно въ атеистовъ, и еврейская религія все таки не исчезнетъ и всѣ эти атеисты будутъ все таки продолжать называть себя исповѣдующими еврейскую религію, а къ христіанству себя не припишутъ. Но въ этомъ ничуть не заслуга и не вина евреевъ, ни еврейской религіи. Евреи не созданы изъ другой плоти и крови, чѣмъ другіе народы. *Кажущаяся стойкость и жизненность*

apartaj individuoj povas ŝanĝi sian religion kontraŭ siaj konvinkoj pro materialaj avantaĝoj, amasoj neniam povas fari tion ĉi, ĉar amasa malhonoro, amasa negoco kun sia konscienco estas neebla; tial tutaj popoloj povas ŝanĝi religion nur tiam, kiam nova religio staras pli alte ol malnova. Paganaj popoloj facile akceptedis kristanismon, sed neniaj fortoj en la mondo povus devigi ian kristanan popolon akcepti paganismon. Kiam paganaj popoloj renkontis kristanismon, ili trovis en ĝi ion plej altan kaj devis cedi; hebreoj en rilato al kristanismo okazis en stranga kaj ekskluziva stato: en komenco hebreoj akceptadis kristanismon tre volonte, kaj unuaj kristanoj, kiel estas konate, rekrutiĝis preskaŭ ekskluzive el hebreoj; sed poste, malgraŭ tuta altspiriteco de pura kristana instruo, hebreoj renkontiĝis tie kun dogmo de personifigeco, kiun ili, kiel edukitaj dum jarcentoj en konataj religiaj principoj, neniamaniere povis akcepti; propagandi sian religion ili ankaŭ ne povis pro genealogie-nacia karaktero de tiu ĉi religio. Tiamaniere ili okazis en originala senelira situacio, senekzempla en la tuta historio de la homaro: dissemitaj inter popoloj ili povas nek solviĝi en ili, nek sovi ilin en si. Kaj ĉar religio, kiel ĉiu formala statuto, ĝenerale, ne povas iom post iom forviŝiĝi sen konscia decido, kiel forviŝiĝas lingvo, moroj ks., kaj ĉar amasa decido elekstere de hebreoj akcepti fremdan religion, kontraŭparolantan al iliaj bazaj konvinkoj, estas neebla pro tio, ke amasa negoco kun konscienco neniam estas pensebla, ĝuste tial izoleco de hebreoj restas eterna, farante eraran impreson de io neordinare firma kaj viva. Vi persekutu hebreojn kiom al vi plaĉas, kaj hebreeco tamen ne malaperos; vi transformu ĉiujn hebreojn senekzemple en ateistojn, kaj hebrea religio tamen ne malaperos kaj ĉiuj tiuj ĉi ateistoj daŭros nomi sin kredantoj de la hebrea religio, kaj al kristanismo ili sin ne alskribos. Sed en tio ĉi estas neniom da merito kaj kulpo de hebreoj, de hebrea religio. Hebreoj ne estas kreitaj el alia karno kaj sango, ol aliaj popoloj. Ŝajna firmeco kaj viveco

староформеннаго еврейства происходитъ только отъ тѣхъ непреодолимыхъ стѣнъ, которыми окружающія религіи благодаря своимъ неевозможнымъ для евреевъ догматамъ, а еврейская религія благодаря своему генеалогически-національному характеру обставили еврейство. Мы просимъ обратить вниманіе на этотъ фактъ, ибо только *этотъ* фактъ объясняетъ всю исторію евреевъ въ послѣднія двѣ тысячи лѣтъ и всю ненормальность ихъ положенія. Въ этомъ естественномъ обстоятельствѣ кроется весь секретъ всей сверхъестественной жизненности евреееъ и ихъ безконечнаго висѣнія между небомъ и землею. Стойкость и жизненность еврейства не кроются въ немъ самомъ, а только въ тѣхъ стѣнахъ, которыми онъ окруженъ; *каждый* народъ, попавши въ подобное исключительное положеніе, вопреки собственной волѣ и характеру оказался бы такимъ же никогда не умирающимъ „вѣчнымъ жидомъ". Самый слабый ягненокъ, не смотря на всѣ терзанія, будетъ *поневолъ* держаться упорнѣе самаго мужественнаго льва, если вы окружите его стѣнами, которыхъ онъ перескочить *не можетъ*. Въ положеніи такого ягненка находится и еврейскій народъ, нисколько не обладая какою-либо сверхъестественною стойкостью, какую многіе ошибочно ему приписываютъ, принимая слѣдствія за причину. Вникните въ это хорошенько, потому что въ этомъ кроется вся суть еврейскаго вопроса. Пробейте стѣну и дайте евреямъ возможность безъ немыслимой массовой лжи и униженія выйти на нейтральную почву, которая возвратитъ имъ утраченную еще въ отдаленной древности способность *всасывать и всасываться*, и все легендарное упорство и стойкость староформеннаго еврейства исчезнетъ какъ сонъ. Тѣ массы, которыя стоятъ теперь гранитною скалою на традиціяхъ временъ давно минувшихъ, пересыплются на новую почву гораздо легче и скорѣе, чѣмъ можно было бы предположить. Та же самая сплошная фанатическая масса, которая теперь кажется намъ абсолютно недоступной для новаго ученія, черезъ 50 или 100 лѣтъ будетъ вѣроятно такимъ же массовымъ фанатическимъ стражемъ новаго ученія, если, разумѣется, послѣднее будетъ ей дано въ доступной ея чувствамъ конкретной формѣ, а не въ видѣ холодной абстрактной философіи. Примѣры этому мы видимъ въ исторіи народовъ на каждомъ шагу, а евреи—повторяемъ—не созданы изъ другого 'матеріала, чѣмъ иные народы, а только находились до сихъ поръ въ исключительныхъ условіяхъ.

de malnovforma hebreeco devenas nur de tiuj nevenkeblaj muroj, per kiuj ĉirkaŭantaj religioj dank' al ĝiaj neeblaj dogmoj por hebreoj, kaj la hebrea religio dank' al sia genealogie-nacia karaktero ĉirkaŭis hebreecon. Ni petas vin atentigi tiun ĉi fakton, ĉar nur tiu ĉi fakto klarigas tutan historion de hebreoj dum la lastaj du jarmiloj kaj tutan nenormalecon de ilia situacio. En tiu ĉi natura cirkonstanco enestas tuta sekreto de tuta supernatura viveco de hebreoj kaj de ilia senfina pendo inter la ĉielo kaj tero. Firmeco kaj viveco de hebreeco ne enestas en ĝi mem, sed nur en tiuj muroj, per kiuj ĝi estas ĉirkaŭita; ĉiu popolo, falinte en similan ekskluzivan situacion, kontraŭ propra volo kaj karaktero estus tia sama neniam mortanta "eterna fijudo". La plej malforta ŝafido, malgraŭ ĉiuj turmentoj, nevole tenos sin pli persiste ol la plej kuraĝa leono, se vi ĉirkaŭos ĝin per muroj, kiujn ĝi ne povas transsalti. En situacio de tia ŝafido trovas sin ankaŭ la hebrea popolo, neniom havante ian supernaturan firmecon, kiun multaj al ĝi erare atribuas, akceptante sekvojn anstataŭ kaŭzo. Vi bonege pripensu tion ĉi, ĉar en tio ĉi enestas tuta esenco de la hebrea demando. Vi trabatu muron kaj donu al hebreoj eblecon sen nekonceptebla amasa mensogo kaj humiligo eliri sur neŭtralan grundon, kiu redonos al ili perditan en fora antikveco eblecon ensorbi kaj ensorbiĝi, kaj tuta legenda persisto kaj firmeco de malnovforma hebreeco malaperos kiel sonĝo. Tiuj amasoj, kiuj nun staras kiel granita roko sur tradicioj de tempoj delonge pasintaj, transŝutiĝos sur novan grundon multe pli facile kaj rapide, ol oni povus supozi. Tiu sama densa fanatika amaso, kiu nun ŝajnas al ni absolute nealirebla por nova instruo, post 50 aŭ 100 jaroj estos verŝajne tia sama amasa fanatika gardanto de nova instruo, se, kompreneble, la lasta estos donita al ĝi en konkreta formo, alirebla al ĝiaj sentoj, sed ne en formo de malvarma abstrakta filozofio. Ekzemplojn ni vidas en historio de popoloj sur ĉiu paŝo, sed hebreoj - ni ripetas - nè estas kreitaj el alia materialo, ol aliaj popoloj, sed ĝis nun troviĝis nur en ekskluzivaj kondiĉoj.

Такую нейтральную спасительную почву для еврейскаго народа мы именно желаемъ создать подъ формою Гиллелизма, который, начавшись съ малой общины, будетъ скоро рости и усиливаться и постепенно поглотитъ въ себя все еврейство, превращая его изъ группы людей презираемой, всюду чужой и напрашивающейся — въ группу людей уважаемую, приросшую, подобно всѣмъ людямъ, къ матери-землѣ, сознающую и охраняющую свое собственное достоинство. Мы изложимъ сначала въ краткихъ словахъ сущность Гиллелизма, а затѣмъ объяснимъ, какимъ образомъ такое повидимому скромное дѣло, какъ основаніе первой общины Гиллелитовъ, положитъ начало постепенному, но безостановочному и вѣрному, реальному и благородному рѣшенію еврейскаго вопроса.

Tian neŭtralan savan grundon por hebrea popolo ni volas krei sub formo de hilelismo, kiu, komenciĝinte de malgranda komunumo, rapide kreskos kaj fortiĝos kaj iom post iom englutos en si tutan hebreecon, transformigante ĝin el malestimata grupo da homoj, ĉie fremda kaj altrudiĝanta - en estimatan grupon da homoj, alkreskintan, simile al ĉiuj homoj, al patrino-tero, konsciantan kaj gardantan sian propran dignon. Antaŭe ni priparolos mallonge esencon de hilelismo, kaj poste ni klarigos, kiamaniere tia ŝajne modesta afero, kiel fondo de unua komunumo de hilelistoj, donos komencon al poioma, sed senhalta kaj certa, reala kaj nobla solvo de la hebrea demando.